

30.9.2022

EOAK/3187/2020

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila

ASUKKAASEEN KOHDISTUVAT RAJOITTEET JA NIIDEN KÄYTÖN EHKÄISEMINEN

1 ASIAN TAUSTA

Oikeusasiamiehen kanslian virkamiehet tekivät tarkastuksen Keski-Uudenmaan sote -kuntayhtymän tehostetun palveluasumisen toimintayksikkö Vaahterakotiin 27.8.2019 ja 1.10.2019.

Tarkastuksella kiinnitettiin erityistä huomiota rajoitustoimenpiteisiin, joilla puututaan vanhuksen perusoikeuksiin, kuten liikkumisvapauteen ja itsemääräämisoikeuteen. Tarkastushavainnot on kirjattu pöytäkirjaan EOAK/4743/2019.

Tarkastuksen aikana havaittiin, että ainakin kahdella talon asukkaalla oli käytössä unipussi. Unipussi on patjassa kiinni oleva suuri pehmeä kankainen pussi, jonka sisään asukas menee nukkumaan. Siinä on paidanmallinen osa, jossa on pääntie ja käsille lyhyet hihat. Jalat pysyvät pussin sisällä. Hoitohenkilökunnan mukaan unipussia käytettiin niiden asiakkaiden kohdalla, joilla sängynlaitojen ylhäällä pitäminen ei riitä vaan henkilö saattaisi lähteä pois sängystä ja loukata itsensä. Asukkaiden hoitosuunnitelmasta ei käynyt ilmi kuka unipussin käyttöönottamisesta oli päättänyt.

Tarkastuksella havainnoitiin erityisesti yhteen asukkaaseen kohdistettuja rajoitustoimenpiteitä. Toimenpiteitä kuvattiin pöytäkirjassa seuraavasti.

”Asukkaan loukkaantumisariski oli kasvanut lonkkaleikkauksen jälkeen. Hoitajien mukaan hän menee yksin vaikeisiin paikkoihin, josta on aiheutunut vaaratilanteita. Illalla hän istui tuolissa haaravyössä, josta hän hoitajien ja rollaattorin avulla käveli huoneeseensa. Unipussiin laittaminen onnistui kahden hoitajan avulla. Yöllä kuivituksen aikana hoitotoimenpiteeseen tarvitaan kolme hoitajaa, koska hän vastustaa toimenpidettä. Asukkaan liikkumista rajoitettiin sekä päivällä että yöllä.”

Pöytäkirjassa todettiin, että pidän ongelmallisena tilannetta, jossa vielä kävelemään kykenevä vanhus on suuren osan vuorokaudesta rajoitettuna. Hoitosuunnitelmien ja päivittäiskirjausten perusteella rajoitteiden kirjausten tarkkuus vaihteli. Kirjausten perusteella ei voinut varmistua siitä noudatetaanko rajoitteiden käytöstä annettua toimintaohjetta.

Edellytin, että Keusote ja Vaahterakodin johto ilmoittavat, mihin konkreettisiin toimenpiteisiin ne ovat ryhtyneet pöytäkirjassa esitettyjen muutosta vaativien havaintojen ja kannanottojen johdosta. Selvitys tehdyistä toimenpiteistä sekä uusittu omavalvontasuunnitelma pyydettiin toimittamaan apulaisoikeusasiamiehelle viimeistään 3.8.2020.

Korostin, että korjaustoimenpiteisiin on ryhdyttävä välittömästi, vaikka vastausaikaa koronavirusepidemiasta johtuen annettiin elokuulle asti.

Lisäksi päätin erillisellä selvityspyynnöllä selvittää unipussia käyttävän asukkaan kohtelua.

2 SELVITYS

Asian selvittämiseksi Etelä-Suomen aluehallintovirastoa pyydettiin hankkimaan selvitys ja antamaan lausuntonsa asiassa.

Selvityksessä ja lausunnossa pyydettiin kiinnittämään huomiota hoidon ja hoivan asianmukaisuuden arviointiin ja vastaamaan erityisesti seuraaviin kysymyksiin.

1. Kuinka suuren osan päivästä asukkaan liikkumista rajoitetaan?
2. Miten asukkaan kuntoutumisesta ja toimintakyvyn ylläpitämisestä huolehditaan?
3. Onko asukkaan lääkehoito ollut asianmukainen?
4. Millä tavoin yksikössä on pyritty vähentämään asukkaan rajoittamista?
5. Onko Vaahterakodissa asuvilla muilla henkilöillä unipussia?
6. Ovatko Vaahterakodin ohjeistukset ja toimintakäytännöt unipussin käyttöön asianmukaiset?

Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymä antoi asiassa selvityksen aluehallintovirastolle selvitystä ja lausuntoa varten.

Lisäksi käytettävissäni oli pöytäkirjaan sisältyvän pyynnön mukaisesti Keusoten eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan 14.9.2020 lähettämä selvitys, joka sisälsi tietoja myös unipussia käyttäneen asukkaan kohtelusta.

3 RATKAISU

3.1. Yleistä rajoitustoimenpiteiden käytöstä

Perusoikeudet

Perusoikeudella tarkoitetaan perustuslaissa säädettyä yksilölle kuuluvaa oikeutta. Perusoikeuksista on säädetty perustuslain 2 luvussa. Perusoikeuksien tulkintaan vaikuttavat ihmisoikeustoimielinten päätökset ja perustuslakivaliokunnan lausunnot.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Pykälän 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa muihin nähden eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Yhdenvertaisuusperiaatteeseen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa.

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Yksilön oikeus elämään kattaa tietyissä tilanteissa myös erityisvelvollisuuden suojan antamiseen. Viranomaisen laiminlyönti toteuttaa vaaran torjumiseksi siltä olosuhteiden valossa edellytettäviä toimenpiteitä voi merkitä mainitun oikeuden loukkausta.

Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 18 ja 19/1990; sellaisena kuin sen on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010; jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 2 artiklan mukaan jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Artikla sisältää negatiivisen velvoitteen valtiolle olla riistämättä toisen henkeä sekä positiivisen velvoitteen valtiolle elämän suojelemiseksi. Ratkaisussaan *Dodov v. Bulgaria* (17.1.2008) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) katsoi, että valtio oli rikkonut 2 artiklaan perustuvia positiivisia velvollisuuksiaan, kun dementiaa sairastava henkilö oli jätetty ilman valvontaa hoitokodin pihalle, josta hän oli kadonnut. Myös kuolemaan johtava sairaaloiden toiminnan valvonnan laiminlyönti tai vastaava vakava puute yleisessä terveydenhuoltojärjestelmässä voi merkitä artiklaan sisältyvän velvoitteen rikkomista. Ratkaisussaan *Fernandes de Oliveira v. Portugal* (28.3.2017) EIT:n neljäs jaosto katsoi, että valtio oli rikkonut 2 artiklaan perustuvia positiivisia velvollisuuksiaan, kun kolme viikkoa aiemman itsemurhayrityksen vuoksi vapaaehtoisesti sairaalahoitoon otettu henkilö karkasi sairaalasta ja teki itsemurhan.

Henkilökohtainen vapaus on yleisperusoikeus, joka suojaa fyysisen vapauden ohella tahdonvapautta ja itsemääräämisoikeutta.

Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa henkilöön käyviä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. 7 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa kiduttaa eikä muutenkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Pykälän 3 momentin mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Vapaudenmenetyksen laillisuus tulee voida saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Säännös turvaa kyseisiä oikeushyviä julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta mutta edellyttää valtiolta myös säädössuojaa oikeuksien turvaamiseksi ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Erityisesti henkilökohtainen turvallisuus korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta.

Vapaudenriiston hyväksyttäviä perusteita ei ole lueteltu perustuslain 7 §:ssä. Osaltaan tästä syystä 7 §:n 3 momenttiin on sisällytetty mielivaltaisen vapaudenriiston kieltö. Vapaudenriistolla tarkoitetaan säännöksen perustelujen mukaan järjestelyjä, joilla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä rajatusta olinpaikasta. Vapaudenriistoon oikeuttavia perusteita ovat esimerkiksi mielenterveyslain tahdosta riippumaton hoito ja tartuntatautilain mukainen eristäminen.

Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 19/1990, Euroopan ihmisoikeussopimus) 5 artiklan 1 kappaleessa on sen sijaan rajattu tilanteet, joissa vapauden rajoittaminen on mahdollista. Vapaudenriisto voi tapahtua ainoastaan lain määräämässä järjestyksessä, kun 5 artiklan 1 kappaleessa mainitut edellytykset täyttyvät. Artiklassa tarkemmin määritellyn laillisen ja oikeudenmukaisen vangitsemisen lisäksi henkilön vapaus voidaan riistää tartuntataudin leviämisen estämiseksi, henkilön heikon mielenterveyden, alkoholismin, huumeidenkäytön tai irtolaisuuden vuoksi. Lisäksi alaikäiseltä voidaan riistää vapaus hänen kasvatuksensa valvomiseksi. Säännöksen luettelo on tarkoitettu tyhjentäväksi.

Vaikka perustuslain 7 §:ään ei sisälly vastaavasti eriteltyjä vapaudenriiston edellytyksiä, ei perusoikeuksien hyväksyttävillä rajoituksilla voida loukata ihmisoikeusvelvoitteita, ja säännös rajautuu kansainvälisoikeudellisen velvoitteen kautta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan sisältämiin edellytyksiin ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 26.27/2016) jäljempänä vammaissopimus, 14 artiklan edellytyksiin.

Vammaissopimuksen 14 artiklan 1 kohta turvaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen mahdollisuuden nauttia oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Sen mukaan sopimuspuolten tulee turvata, etteivät vammaiset henkilöt joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Mahdollisen vapaudenriiston tulee tapahtua lainmukaisesti. Vammaisuus ei itsessään missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.

Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, on todettu perusoikeusuudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Sen voidaan katsoa kuuluvan osana perusoikeusjärjestelmäämme huolimatta siitä, ettei sitä nimenomaisesti mainita perustuslaissa. Itsemääräämisoikeus voidaan ymmärtää osaksi yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Se liittyy kiinteästi myös perustuslain 10 §:n säännöksiin yksityiselämän suojasta. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan.

Potilaan ja sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta säädetään tarkemmin laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992), jäljempänä potilaslaki, ja laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), jäljempänä sosiaalihuollon asiakaslaki. Potilaslain 3 §:n mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Potilaan hoito on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata. Hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään on kunnioitettava. Sosiaalihuollon asiakaslain 2 luvussa säädetyt asiakkaan oikeudet vastaavat pitkälti sitä, mitä potilaslaissa säädetään potilaan oikeuksista. Asiakaslain 4 §:n 1 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Asiakaslain 8 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Yksityiselämän suojan lähtökohta on yksilön oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista siihen. Yksityiselämään kuuluu myös yksilön oikeus määrätä itsestään ja ruumistaan.

Perustuslain 19 §:ssä säädetään oikeudesta sosiaaliturvaan ja välttämättömään huolenpitoon. Pykälän 1 momentissa on turvattu jokaiselle oikeus ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Kysymyksessä on suoraan sovellettava perustuslain säännös, johon jokainen voi välittömästi vedota. Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon on viimesijainen siinä mielessä, että se tulee sovellettavaksi, jos henkilö ei itse tai muiden avulla pysty huolehtimaan toimeentulostaan ja huolenpidostaan. Toisaalta säännös turvaa ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän tuen ja huolenpidon, joka yhteiskunnan on kaikissa olosuhteissa taattava jokaiselle.

Perustuslain 19 §:n 3 momentti velvoittaa julkista valtaa turvaamaan, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystyöpalvelut ja edistämään väestön terveyttä.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkiselle vallalle asetettu turvaamisvelvollisuus korostaa perusoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen merkitystä.

Perusoikeuksien rajoittaminen vanhusten palveluyksiköissä

Sosiaalihuollon asiakkaiden ja potilaiden liikkumisvapauden ja muiden perusoikeuksien rajoittamisesta vanhusten palveluyksiköissä ei ole lainsäädäntöä lukuun ottamatta tartuntatautilain mukaisia tilanteita.

Perustuslain ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan niissä turvattuja oikeuksia rajoittavien toimenpiteiden on perustuttava lakiin, joka on riittävän täsmällinen ja sisältää asianmukaiset oikeussuojakeinot. Lainsäädännön puute on yleisesti tiedossa, ja asiaa koskeva lainsäädäntö on pitkään ollut valmisteilla.

Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeuksien yleisiä rajoitusperusteita. Niiden mukaan perusteen, jolla perusoikeutta rajoitetaan, tulee olla perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta hyväksyttävä. Rajoitusperusteena voi siten olla esimerkiksi pyrkimys suojata jonkin muun perusoikeuden toteutumista tai saavuttaa jokin muu sellainen päämäärä, joka on perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta objektiivisin perustein arvioituna hyväksyttävä.

Perustuslakivaliokunta toteaa perusoikeusuudistusta koskevassa mietinnössään (PeVM 25/1994 vp) seuraavaa: ”Rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyttäviä. Rajoittamisen tulee olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Rajoitusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Jokin perusoikeuden rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvin keinoin.

Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään”.

Perusoikeuksia ei siten ole sallittua rajoittaa tarpeettomasti tai vain varmuuden vuoksi, vaikka käsillä olisikin sinänsä hyväksyttävä rajoitusperuste. Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeuteen. Turvallisuuden takaaminen voi sinänsä olla perusoikeuskokonaisuuden kannalta hyväksyttävä tavoite. Hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi tulee löytää sellainen toimintatapa, joka mahdollisimman hyvin toteuttaa sekä turvallisuuden että perusoikeuksien vaatimukset.

Tarkemman lainsäädännön puuttuessa oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on korostettu muun muassa seuraavia perustuslakivaliokunnan perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiä koskeviin kannanottoihin perustuvia näkökohtia:

- Asiakkaan itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa niin pitkälle kuin mahdollista.
- Henkilökunnan puute ei oikeuta käyttämään rajoitustoimenpiteitä.
- Rajoitustoimenpidettä saa käyttää vain viimesijaisena keinona.
- Toimenpiteen on oltava eettisesti perusteltavissa ja se on suoritettava turvallisesti ja potilaan ihmisarvoa kunnioitten.
- Toimenpiteen on perustuttava lääkärin päätökseen, joskin henkilökunta voi kiireellisessä tilanteessa aloittaa sen suorittamisen.
- Toimenpiteen on oltava oikeassa suhteessa tavoiteltavaan päämäärän nähden.
- Toimenpide on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätön.
- Asiakkaan tilaa on seurattava toimenpiteen luonteen ja potilaan terveydentilan edellyttämällä tavalla.
- Toimenpiteen syy, luonne ja kesto sekä arvio sen vaikutuksesta potilaan hoitoon samoin kuin toimenpiteen määränneen lääkärin ja suorittajien nimet on kirjattava (potilasasiakirja-asetus 298/2009, 12 §).

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että siltä osin kuin sosiaalihuollon asiakkaan tai potilaan perusoikeuksien rajoittamisesta ei ole lainsäädäntöä, rajoitusten käyttäminen saattaa olla mahdollista oikeuttaa pakkotilana tai hätävarjeluna, joista on säädetty rikoslain 4 luvussa. Hätävarjelu ja pakkotila saattavat oikeuttaa muutoin lainvastaisena pidettävän teon ja siten poistaa sen rangaistavuuden.

Hätävarjelu on sallittu ”välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi”. Pakkotila merkitsee puolestaan sitä, että välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet. Pakkotilassa suojataan siis arvokkaana pidettävää etua, kuten asiakkaan tai muiden terveyttä, turvallisuutta tai ihmisarvoa. Niihin kohdistuvan vaaran torjumiseksi suoritettujen teon on lisäksi oltava kokonaisuutena arvioiden puolustettava.

Jos syntyy tilanne, jossa henkilö on välittömässä vaarassa, on tilanteeseen mahdollista puuttua hätävarjeluun tai pakkotilan perusteella. Hätävarjelu ja pakkotila tulevat kuitenkin kysymykseen vain akuutissa tilanteessa. Niitä ei voi käyttää perusteluna jatkuville tai pitkäkestoisille rajoitustoimille.

Rajoitustoimenpiteiden hyväksyttävyyttä arvioitaessa voidaan myös tukeutua mielenterveyslaista ilmeneviin periaatteisiin sekä Valviran ohjeisiin, kuten ”Liikkumista rajoittavien turvavälineiden käyttö” (päivitetty 9.7.2021).

Ohjeen mukaan liikkumista rajoittavien turvavälineiden käytöstä on tehtävä yksilöity päätös. Päätös kirjataan potilasasiakirjoihin osana hoitosuunnitelmaa. Hoitopäätöksistä vastaa potilasta hoitava lääkäri, ja arvioinnissa on syytä käyttää potilaan ja hoitopaikan olosuhteet tuntevan hoitajan ja hoitotyön asiantuntemusta. Lääkäri arvioi, milloin turvavälineen käyttö voidaan lopettaa, tai ohjeistaa hoitohenkilökuntaa tässä asiassa. Olennaista on, että turvavälinettä käytetään vain niin kauan, kuin se on tarpeen. Tarve turvavälineen käytön jatkamiseen on arvioitava usein. Lääkärin tehtyä päätöksen liikkumisen rajoittamisesta voivat hoitotyön ammattihenkilöt päättää rajoitusten käyttämisestä. Vaikka lupa rajoittamistoimenpiteen käyttöön on, käytön tarvetta tulee jokaisella käyttökerralla harkita. Kaikista liikkumista rajoittavien välineiden käyttökerroista tulee tehdä merkinnät potilasasiakirjoihin. Liikkumista rajoittavia välineitä on käytettävä käyttöohjeiden mukaisesti.

Turvallisuus ei sellaisenaan ole yksin hyväksyttävä syy rajoittaa henkilön perusoikeuksia, vaan jokaisen perusoikeuden rajoituksen on täytettävä myös muut rajoittamiselle asetetut edellytykset, kuten välttämättömyyden ja suhteellisuuden vaatimukset. Eri vaihtoehtoja punnittaessa on kuitenkin ratkaistava, miten henkilölle turvataan hyvä hoito eikä häntä jätetä heitteille. Hyvästä hoidosta pitäisi pystyä huolehtimaan niin, että muut oikeudet ja asiakkaiden turvallisuus eivät vaarannu.

Rajoitustoimenpiteiden käytön valvonnan ja osapuolten oikeusturvan kannalta on tärkeää, että toimenpiteitä koskevat kirjaukset tehdään huolella.

3.2 Rajoitustoimenpiteet ja rajoittamisen vähentäminen asukkaan hoidossa ja huolenpidossa

3.2.1 Keusoten 14.9.2020 antama lisäselvitys

Keusoten eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan lähettämän lisäselvityksen mukaan asukkaan unipussin käyttöä arvioidaan jatkuvasti ja selvityksen mukaan kirjauksista käy ilmi, että asukkaalla on ollut tauko unipussin käytölle ja sen käyttäminen on lopetettu kokonaan, koska tarvetta ei enää ole.

Selvityksen mukaan asukas on käyttänyt unipussia ainoastaan yöaikaan ja unipussin sisällä liikkuminen ja kääntyminen itsenäisesti on ollut mahdollista. Unipussin sisällä voi nousta myös istumaan. Unipussin tarkoitus on ollut turvata asukkaan lonkkamurtumasta toipuminen ja välttää mahdollisten lisävahinkojen syntyminen. Vastineen mukaan unipussin käyttö on lempeä tapa antaa asukkaalle turvallisuuden tunne. Päivällä asukas on liikkunut hoitajan avustamana kävellen tai istunut pyörätuolissa ja haaravyötä käyttäen, tähänkin on ollut lääkärin lupa.

Vastineessa annettujen tietojen mukaan asukkaan toimintakykyä on tuettu joka päivä niin, että asukas on noussut ylös vuoteesta, kävellyt tai istunut. Vastineen mukaan yksikössä pyritään siihen, että asukkaiden toimintakykyä rajoitetaan mahdollisimman vähän.

3.2.2 Aluehallintoviraston ja Keusoten selvitykset

Aluehallintovirasto toteaa selvityksessään, ettei Keusoten sille toimittamista potilasasiakirjoista ilmene, oliko missään vaiheessa edes arvioitu sitä, olisiko asukkaaseen mahdollista kohdentaa lievempiä rajoituskeinoja kuin haaravyötä ja unipussia tai jopa vähentää rajoitusten käyttämistä esimerkiksi joissakin tilanteissa. Esimerkiksi potilasasiakirjaan 28.10.2021 tehdyn merkinnän perusteella ei ole todettavissa, että tällaista arviota olisi tuolloin suoritettu. Aluehallintovirasto toteaa, että rajoitustoimia koskevasta kirjauksesta tulisi ilmetä myös arvio siitä, miksi vähemmän itsemääräämisoikeuteen kajoavia keinoja kuin nyt valitut keinot ei ole voitu käyttää.

Aluehallintoviraston selvityksessä todetaan, että ”kuntayhtymä on selvityksessään lisäksi kertonut rajoitustoimien dokumentoinnissa olevan virheitä ja puutteita ja se on todennut, ettei liikkumista rajoittavien välineiden käytön tarpeellisuutta ollut arvioitu säännöllisesti. Rajoitustoimenpiteiden vähentämistä koskevan kysymyksen osalta kuntayhtymä ei ole sen enempää perustellut rajoitustoimenpiteisiin johtaneita päätöksiä. Kuntayhtymän selvityksen perusteella on näin ollen jäätävissä myös siihen käsitykseen, ettei rajoitustoimenpiteitä ymmärretä siellä vasta viimesijaisimmaksi toimenpiteeksi.”

Keusoten selvityksen mukaan Vaahterakodissa ei enää käytetä unipusseja. Selvityksen mukaan henkilöstölle on unipussin osalta annettu 29.10.2021 ilmoitus, että unipussin käyttö on rajoitustoimena kielletty ja unipussit on hävitetty.

Aluehallintovirasto toteaa huomionaan, että ajallisesti nyt kerrottu uusi unipusseja koskeva ohjeistus on annettu vasta aluehallintoviraston kuntayhtymälle eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian pyynnöstä 4.10.2021 lähettämän selvityspyynnön jälkeen. Selvityksessä kerrotun perusteella on siten jäätävissä myös sellaiseen käsitykseen, että unipusseja olisi saatettu käyttää yksikössä eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastusten (vuosi 2019) ja uuden ohjeistuksen antamisen (29.10.2021) välisenä aikana.”

3.2.3 Arviointini

Tarkastuksella aiemmin tehtyjen havaintojen perusteella minulle välittyi vaikutelma, että asukkaan perusoikeuksia voimakkaasti rajoittavat rajoitustoimenpiteet on hoidossa mielletty tavanomaisiksi välttämättömiksi hoitotoimenpiteiksi. Koska asukas on ollut lonkkaleikkauksessa ja hän on kyennyt menemään vaikeisiin paikkoihin niin että on aiheutunut vaaratilanteita, on murtumien syntyminen pyritty estämään siten, että asukkaan liikkumista on rajoitettu voimakkaasti sekä öisin että päivisin.

Keski-Uudenmaan sotekuntayhtymän selvityksessä ei sanota, kuinka suuren osan päivästä asukkaan liikkumista on rajoitettu, vaikka selvityspyynnössä nimenomaisesti tätä kysyttiin. Korostan, että totesin jo Vaahterakodin tarkastushavaintojen yhteydessä pitäväni ongelmallisena tilannetta, jossa vielä kävelemään kykenevän henkilön liikkumista rajoitetaan suuren osan vuorokaudesta. Selvitysten perusteella asukkaan liikkumista on rajoitettu voimakkaasti huomattavan pitkän ajanjakson ajan.

Korostan, ettei henkilökunnan vähyyys oikeuta käyttämään rajoitustoimenpiteitä. Vuonna 2020 toimitetun lisäselvityksen perusteella Keusotessa on tehty jonkin verran arviointia eri rajoitustoimenpiteiden vaikutuksista ja arvioitu muun muassa, että unipussi on vähemmän rajoittava keino kuin joku muu, koska sitä käyttäen henkilö voi nousta istumaan. Käytettävissäni olleista selvityksistä ei kuitenkaan ilmene, että eri keinoja arvioitaessa olisi harkittu vähemmän rajoittavia toimia tai todettu miksi niitä ei voi tilanteessa käyttää. Unipussia käytettäessä henkilön kätet on laitettu hihoihin ja käytettävissäni olleiden tietojen mukaan asukkaan vastustuksen vuoksi yötoimiin on tarvittu kolme henkilöä. Totean että asukas on monivammainen henkilö, joka on oikeutettu saamaan tarvettaan vastaavat palvelut. Asiakirjatietojen mukaan asukkaalla on - - - ja hän on masentunut.

Pidän erityisen moitittavana sitä, että Vaahterakodin käytännöissä ja kirjauksissa on edelleen samoja puutteita, joihin olen jo tarkastuspöytäkirjassani ottanut kantaa. Korostan, että perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Painotan, että sekä asukkaan että työntekijöiden oikeusturvan kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että perusoikeuksien rajoittamista koskevat kirjaukset tehdään riittävän tarkasti ja niistä käyvät ilmi päätöksenteossa huomioidut seikat. Rajoitteiden välttämättömyyttä ja muita mahdollisia keinoja on arvioitava ennen päätöksentekoa ja sen jälkeen jatkuvasti ja säännöllisesti. Tämä arviointi on voitava todentaa asukasta koskevista kirjauksista.

Katson Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymän menetelleen Vaahterakodissa virheellisesti siinä, ettei se sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:n 1 momentin mukaisesti ole riittävässä määrin kiinnittänyt huomiota asukkaan itsensä ilmaisemaan tahtoon rajoitustoimenpiteitä käytettäessä, eikä käytettyjen rajoitustoimenpiteiden ja muiden mahdollisesti käytettävissä olevien keinojen toimivuutta ole asianmukaisesti ja säännöllisesti arvioitu ja kirjattu.

3.3 Kuntoutumisesta ja toimintakyvyn ylläpitämisestä huolehtiminen

Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymän aiemman vuonna 2020 toimittaman selvityksen mukaan asukkaan toimintakykyä on tuettu joka päivä niin, että asukas on noussut ylös vuoteesta, kävellyt tai istunut. Tarkastuksella tehtyjen havaintojen ja saatujen tietojen mukaan henkilö ei ole ollut vuoteessa koko päivää, mutta kävely on rajoittunut pääosin niihin tilanteisiin, joissa asukas siirtyy tuoliin tai sänkyyn tai niistä pois. Henkilökunnalla ei ole ollut mahdollisuutta antaa asukkaan liikkua vapaasti sisätiloissa, koska se olisi edellyttänyt jatkuvaa asukkaan lähellä olevaa valvontaa loukkaantumisriskin vuoksi. Asiakirjamerkinnoista ei käy ilmi, kuinka usein tai kuinka pitkiä aikoja päivässä asukkaan toimintakykyä olisi tuettu.

Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymän selvityksen mukaan asukas kykeni vielä tammikuussa 2021 liikkumaan apuvälineellä avustettuna muutaman askeleen, mutta ei enää loppuvuodesta kyennyt liikkumaan itsenäisesti eikä avustettuna apuvälineen kanssa. Selvityksessä todetaan, että siirtymiset vuoteesta g-tuoliin tehdään henkilönostimella, jossa hänellä on käytössä haaravyö. Vuoteessa ollessaan sängynlaidat nostetaan ylös. Vuoteessa liikkumista ei ole rajoitettu ja asukas kykenee kääntymään itsenäisesti vatsalleen, mutta ei kykene kääntymään itsenäisesti takaisin. Asentohoito toteutetaan tyynyillä tukien.

Aluehallintovirasto arvioi selvityksessään, että Keski-uudenmaan sote-kuntayhtymän antaman vastauksen perusteella on ilmeistä, että asukkaan kyky omaehtoiseen liikkumiseen sängyn ulkopuolella on nykyisin jo täysin rajoittunutta ja jopa sängyssäkin varsin rajallista, ja että asukkaan liikuntakyky on romahtanut alle vuodessa.

Keski-Uudenmaan sote-kuntayhtymän selvityksessä kerrotaan, ettei asukas kykene osallistumaan erilliseen kuntoutukseen. Selvityksestä ei kuitenkaan käy ilmi onko hänellä missään vaiheessa kokeiltu esimerkiksi vuodevoimistelua tai hierontaa. Selvityksen mukaan asukkaan kuntoutuksena on sängyssä tapahtuva kehon hallintaa tukeva asentohoito ja toimintakyvyn ylläpitona hänen nostamisensa nosturilla G-tuoliin. Aluehallintovirasto toteaa lausunnossaan, ettei kyseisiä toimenpiteitä voida pitää sellaisina, että asukas niiden avulla mitenkään varsinaisesti kuntoutuisi. Nosturilla G-tuoliin nostaminen ei myöskään varsinaisesti ole toimintakyvyn ylläpitämistä koskevaa toimintaa.

Yhdyn aluehallintoviraston näkemykseen siitä, että vaikka - - - potilas ei sinänsä kykene ymmärtämään kuntoutuksen merkitystä ei tämä seikka poista kuntoutuksen tai terapioiden tarvetta sinänsä. Saatujen selvitysten ja aluehallintoviraston lausunnon perusteella katson, että asukkaan kuntoutuksesta ja toimintakyvyn ylläpitämisestä ei ole huolehdittu asianmukaisesti. Asukas ei ole saanut potilaslain 3 §:n mukaisesti yksilöllisen tarpeensa mukaista hoitoa ja hyvää kohtelua.

3.4 Lääkehoidon toteuttaminen

Aluehallintoviraston lausunnon mukaan toimitetuista potilasasiakirjoista ei ilmene milloin ja miten asukkaan lääkehoito olisi arvioitu kokonaisuutena. Aluehallintoviraston käsityksen mukaan potilasasiakirjamerkinnot eivät ainakaan täysin tue kuntayhtymän väitettä siitä, että kokonaislääkehoito on ollut lääkärin arvion mukaista myöskään vuositarkastusta 28.10.2021 edeltävänä aikana. Myös tältä osin totean, ettei hoidon toteuttamisessa ole noudatettu potilaslain 3 §:ää.

4 TOIMENPITEET

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla annan Keski-Uudenmaan sote -kuntayhtymälle huomautuksen vastaisen varalle edellä kohdassa 3 selostetusta lainvastaisesta menettelystä. Tässä tarkoituksessa lähetän sinne jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lähetän päätökseni tiedoksi myös Etelä-Suomen aluehallintovirastolle.